

востей досліджуваних об'єктів, способів і засобів їх пізнання і перетворення;

– системний, культурологічний, інтервальний і кібернетичний підходи до проектування педагогічної системи як багатовимірної: організації, управління, а також спілкування суб'єктів з метою формування досвіду діяльності та професійних особистісних якостей, притаманних представникові певної спеціальності;

– системний, культурологічний, інтервальний і технологічний підходи до проектування технології здійснення процесів у педагогічній системі, а саме: етапів, де відбувається функціонально повна сукупність видів діяльності (орієнтувальна, пізнавальна, перетворювальна, контрольно-рефлексивна), яким відповідають системоутворювальні фактори (організація, управління, спілкування) і система засобів досягання мети за умов формування культури діяльності та культури управління діяльністю з боку суб'єктів.

Література

1. Беспалько В.П. Теория учебника: Дидактический аспект / В.П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1988. – 160 с.
2. Новий тлумачний словник української мови : в 4 т. / уклад. : В. Яременко, О. Сліпущко. – К. : АКОНІТ, 1999. – Т. 3. – 927 с.
3. Человек: Философские аспекты сознания и деятельности / Т.И. Адуло, А.И. Антипенко, Е.И. Алексеева и др. ; под ред. Д.И. Широканова, А.И. Петрущика. – Минск : Наука и техника, 1989. – 208 с.
4. Дмитренко Т.О. Управління навчальною діяльністю студентів : методичні рекомендації / Т.О. Дмитренко. – Х. : ХІІІ, 1993. – 70 с.
5. Ярьсько К.В. Культура управління навчальною діяльністю студентів / К.В. Ярьсько. – Х. : ХНУРЕ, 2004. – 235 с.
6. Лекторский В.А. Философская энциклопедия : в 5 т. / В.А. Лекторский. – М. : Политиздат, 1967. – Т. 4. – 320 с.
7. Колбіна Т.В. Формування міжкультурної комунікації майбутніх економістів: теоретико-методологічний аспект : монографія / Т.М. Колбіна. – Х. : ІНЖЕК, 2008. – 392 с.

ДРОЗДОВА І.П.

НАВЧАННЯ ГРАМАТИКИ НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ ІНТЕРЕСУ ДО ЗАНЯТЬ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ-НЕФІЛОЛОГІВ ВНЗ

Володіння мовою професійного спілкування – це не тільки сформованість мовної компетенції (норми сучасної української літературної мови, фахова термінологія, специфіка побудови граматичних конструкцій, текст та дискурс), а й уміння використовувати ці знання на практиці, доречно поєднувати вербальні та невербальні засоби спілкування відповідно до мети, ситуації спілкування, тобто досконала сформованість фахових комунікативних навичок.

Величезну роль у навчанні мови відіграє виховання інтересу студентів до предмета, що вивчається. Спираючись на інтерес, який виявляють студенти до навчання мови, викладач може більш успішно вирішувати поставлені завдання. Виховання інтересу до предмета в процесі його засвоєння – одна з найважливіших і найнеобхідніших проблем методики, хоча щодо навчання мов ця проблема розроблена недостатньо.

Метою статті є визначення методичних прийомів навчання граматики на матеріалі фахових текстів як передумови розвитку інтересу до занять з української мови для студентів ВНЗ у процесі формування професійного мовлення засобами української мови.

Студент виступає як суб'єкт навчальної діяльності, що насамперед визначається мотивами. Два типи мотивів характеризують переважно навчальну діяльність – мотив досягнення і пізнавальний мотив [4, с. 185]. Останній є основою навчально-пізнавальної діяльності людини, відповідає природі його мисленнєвої діяльності. Ця діяльність виникає в проблемній ситуації і розвивається при правильній взаємодії і відносинах студентів і викладачів. У навчанні мотивація досягнення підпорядковується пізнавальній і професійній мотивації. Сутність мотивації як психологічної категорії розглядається в працях Л. Божович, П. Гальперина, В. Давидова, І. Зимньої, О. Леонтьєва, А. Маркової, В. Моргуна, С. Рубінштейна, Н. Тализіної, Д. Ельконіна та ін.

Під інтересом у методичному плані розуміється таке ставлення студентів до предмета, у якому виникає свідоме прагнення, бажання усвідомлено сприймати і пізнавати вивчене, що виражається в активному сприйнятті здобутих знань. Дослідники (А. Вербицький, В. Лисовський, П. Якобсон) розрізняють різні психологічні мотиви, які сприяють підвищенню інтересу до того чи іншого предмета [1; 2; 8]. Зупинимося на деяких із них, що добре відомі й набули значного поширення:

- 1) цікавість матеріалу, на якому побудовано навчання;
- 2) особистість викладача і методичні прийоми, які він використовує;
- 3) усвідомлення практичної потреби в знаннях з предмета (окремих його тем і системи мови в цілому).

Не заперечуючи значення всіх перелічених мотивів, що беруть участь у формуванні інтересів до навчання, ми зупинимося на останньому. Усвідомлення практичної користі предмета є одним із найпотужніших спонукальних стимулів до його пізнання. Цей загальний принцип виховання свідомості в навчанні повною мірою стосується навчання української мови у ВНЗ нефілологічного профілю.

На нашу думку, взаємозв'язок сучасного ринку праці з підготовкою студентів-нефілологів з української мови з метою формування професійного мовлення реалізується (здійснюється) за допомогою *професійно орієнтованого підходу* як найбільш доцільного, оптимального і затребуваного в сучасних умовах модернізації вищої школи України згідно з вимогами до навчання за принципами Болонської декларації і нової парадигми мовної

освіти щодо формування змісту і дидактичної технології навчання української мови у вищій школі.

Успіх мовного професійного спілкування, грамотного українськомовного професійного мовлення залежить від мовця як особистості, його знання сучасної української літературної мови як основи професійного спілкування, вміння використовувати ці знання і втілювати інформацію в текст і дискурс залежно від мети, мовної ситуації тощо.

У багатьох працях психологів, психолінгвістів та методистів (В. Беспалько, О. Горошкіна, М. Пентиліук, Т. Серова, Т. Симоненкова, Л. Федотова, Г. Шелехова) розуміння під час опрацювання текстів, особливо науково-навчальних, характеризується як складний мисленнєвий процес, що містить розпізнавання мовних засобів і співвіднесення їх із ситуацією контексту на основі попереднього мовного досвіду читача.

Таким чином, компонентами мовного професійного спілкування є:

- особистісний чинник у професійному спілкуванні;
- мова як засіб професійного спілкування, формування та розвитку професійного мовлення;
- текст або дискурс (зв'язаний текст у єдності з позамовними, зокрема прагматичними, соціокультурними, психологічними й іншими чинниками, або текст в аспекті подій чи мовлення як цілеспрямована соціальна дія чи компонент взаємодії людей і механізмів їх свідомості як мовне втілення інформації під час професійного спілкування).

Методика викладання мов усебічно розглядає питання: “Як навчати?”. Не менш важливим, на наш погляд, є питання: “На чому навчати?”, тобто першочергового значення набуває питання про змістовий матеріал, на якому побудоване навчання мови.

Навчання української мови в нефілологічному ВНЗ будується на граматичній основі. Однак навчання граматики не є самоціллю. Воно не є ознайомленням студентів із певним видом норм і правил (це вони вчили у школі і теоретично знають), а має суто практичний характер, підпорядковується цілям розвитку активного мовлення студентів.

Під час вивчення курсу “Українська мова за професійним спрямуванням” мета навчання граматики полягає у формуванні в студентів граматичних навичок у продуктивних і рецептивних видах мовленнєвої діяльності у межах визначеного програмами граматичного мінімуму. Комунікативна мета навчання граматики у немовному ВНЗ дає змогу сформулювати основні вимоги до обсягу граматичного матеріалу, що підлягає засвоєнню: він має бути достатнім для користування мовою як засобом професійно орієнтованого спілкування у заданих програмою межах і реальним для засвоєння його в умовах кредитно-модульного навчання.

Студентам важливо розуміти не тільки граматичні правила, а й виробити відповідні навички їх застосування, виконуючи писемні й усні завдання. Ми повинні дати студенту в руки знаряддя орієнтування у фактах мови, систематичні знання з граматики і навчити його бачити зв'язок думок за тим нагромадженням термінологічної лексики та конструкцій нау-

кового стилю мовлення, що подані в текстах за фахом. Говорячи про формування і розвиток професійного мовлення студентів-нефілологів, слід ще раз підкреслити, що знання з граматики і лексики справляють значний вплив на ефективність навчання всіх видів мовленнєвої діяльності. Враховуючи, що навчання читання фахової літератури залишається найважливішим видом мовленнєвої діяльності у немовному ВНЗ, воно має спиратися на кореляцію знань з граматики і лексики. Від того, наскільки гарно у студентів буде сформована лінгвістична компетентність, залежить ефективність читання, оскільки саме граMATика “цементує” лексичні елементи у зв’язну думку [3].

Навчальний матеріал з української мови, що підлягає вивченню, завжди має бути системно-функціонуючим, придатним до використання в практичній роботі (професійній діяльності). Специфічною особливістю навчання мови є одночасне існування її як предмета вивчення та комунікативного засобу засвоєння. Психологічною запорукою успіху в навчанні мови є усвідомлене студентами відчуття користі, що отримується на занятті, тому вивчення граматичного матеріалу на основі тексту за фахом сприяє активізації мисленнєвої і мовленнєвої діяльності студентів, незмінно підвищує інтерес до української мови, що створює передумови для ефективного засвоєння термінів, термінологічних сполук, специфічних для наукового стилю мовних форм і конструкцій.

Першочергової ролі у зв’язку з цим набуває відбір і організація подання навчального матеріалу, а також закріплення здобутих знань, яке здійснюється на основі спеціально розроблених тренувальних вправ.

Отже, перед викладачем постає важливе завдання відбору навчальних текстів для роботи на заняттях з української мови зі студентами ВНЗ нефілологічних спеціальностей. Тобто у студентів слід розвивати навички орфоепічної, лексичної, граматичної правильності мови на основі роботи з текстами за фахом. Правильність як показник нормативності є принциповою для професійного мовлення, зокрема його культури: порушення правильності передбачає мовленнєву помилку і позбавляє мовлення професіонала тих якостей, що йому притаманні: логічності, точності, виразності, доречності тощо.

Тому студент-нефілолог має оволодіти високим рівнем професійного мовлення на основі навчальних текстів, щоб продукувати їх нормативно, уникати мовленнєвих помилок, закладати засади культури мови взагалі й професійного мовлення зокрема, до реалізації у власному професійному мовленні комунікативних ознак мови в цілому.

Навчальний текст за своїми ознаками та тими функціями, що він виконує в процесі спілкування “адресант – адресат”, належить до наукового стилю мовлення, який, як зазначає Л.І. Мацько, має такі підстилі:

- власне науковий (жанри: монографія, стаття, наукова доповідь, повідомлення, тези);
- науково-популярний (жанри: статті у неспеціальних журналах; науково-популярна література);

– науково-навчальний (жанри: підручники, лекції, бесіди) [6, с. 26].

Навчальні тексти, звичайно, належать до науково-навчального підстилю мовлення, оскільки, з одного боку, вони охоплюють значну частину наукової інформації, абстрактної лексики та великої кількості термінів певної галузі знань, з іншого – виклад характеризується узагальненістю, однозначністю, точністю, ясністю, логізованою оцінністю, аргументованістю та доступністю інформації.

Нас зацікавила думка вченого Г. Зоммера, який під поняттям “навчальний текст” розуміє текст, що використовується в навчальних цілях. Роль основного критерію має не лінгвістичний, а саме дидактичний критерій, функція якого виявляється в породженні нових усних чи писемних текстів [5].

Отже, важливо з метою формування професійного мовлення студентів навчити їх умінню продукувати навчальний текст з урахуванням специфіки та ознак підстилю, до якого вони належать, а саме: науково-навчального. З цією метою необхідно до системи роботи над розвитком професійних фахових умінь включати комплексні блоки комунікативних завдань, ґрунтовне опрацювання яких сприятиме динаміці навичок аналізу, створенню та переробці (трансформації) навчальних текстів.

Характеристика текстового матеріалу

Після попереднього аналізу зразків науково-навчальної літератури ми відібрали тексти, різні за фахом. При доборі текстів використовувалась різноманітна наукова література, широко представлена фаховими журналами, збірниками тощо. Відібрані тексти було насичено граматичними формами і конструкціями, що підлягають вивченню за програмою курсу “Українська мова професійного спілкування”, побудовані на найбільш уживаній для визначеного профілю літератури термінологічній лексиці.

Однак необхідно пам’ятати, що, крім граматичних відомостей, передбачених програмою, а також поповнення словникового запасу студентів термінологічною лексикою за фахом, навчальний текст виконує своє основне завдання – слугує певним джерелом інформації. Інформативність навчального тексту є певним фактором у відборі та рекомендації для використання на заняттях. Ми використовували тексти пізнавального характеру, близькі за тематикою до спеціальності студентів того чи іншого факультету. За змістом навчальні тексти, що використовуються в нашій практиці, – це різноманітний матеріал, який може виконувати різні завдання: давати студентам-першокурсникам основи сучасних наук, містити стислі відомості з розвитку тієї чи іншої галузі знання в історичному аспекті, ознайомлювати з досягненнями науково-технічного прогресу, відкриттями, винаходами українських та зарубіжних учених.

Як показує практика роботи, навчальні тексти, що відрізняються цікавістю, викликають незмінний інтерес, краще запам’ятовуються. Елемент цікавості відіграє певну позитивну роль, сприяючи виникненню та розвитку інтересу в студентів і полегшуючи роботу викладача. Із цією метою корисно як з додатковим матеріалом ознайомлювати студентів із повідом-

леннями, які містяться в технічних, науково-популярних журналах під рубрикою “Чи знаєте ви?”, що містять цікаву інформацію про новини науки і техніки. Ознайомлення з цим розділом також підпорядковане основній меті – розширенню відомостей з фахових питань. Ознайомлення із термінологічною лексикою, а також використаними граматичними конструкціями наукового стилю мовлення проводилось нами на матеріалі науково-навчальних текстів.

Відбір відповідних науково-навчальних текстів як навчальних для використання на занятті, забезпечення їх системою лексико-граматичних вправ набуває, таким чином, першочергового значення. Не менш важливим є питання про мовні особливості текстів.

Вимоги до навчальних текстів за фахом та вправ.

З одного боку, метою навчання будь-якої мови є оволодіння усією системою мови, усіма можливостями її виразних засобів. З іншого боку, кожний викладач-практик знає, що велика кількість мовних труднощів, незнайомих термінів, слів і складних граматичних конструкцій знижує інтерес до мови, ускладнює навчання. Отже, слід препарувати мову, раціонально організувати навчальний матеріал, продумано відбирати його з метою оптимізації застосовуваних засобів. Принцип доступності матеріалу – основна вимога, що ставиться до мови навчальних текстів. Зрозуміло, що читання україномовного тексту для російськомовних студентів без його розуміння не може бути названо власне читанням, не може слугувати цілям навчання. Матеріал текстів і вправ має складатися з простих, але фактично вживаних у сучасній мові одиниць. Матеріал навчального тексту має складатися як зі знайомих студенту слів і зворотів мовлення, так і містити нові лексико-граматичні елементи. Лексико-граматичний запас студента з мови майбутньої професії має безперервно розширюватися. Методика допускає наявність 3–5% незнайомих слів-термінів за фахом, розуміння яких впливає з контексту, і певної кількості незнайомої термінологічної лексики, зміст якої розкривається шляхом тлумачення, опису тощо.

Проблема норми введення нових елементів у методиці розроблена мало. З нею нерозривно пов’язана проблема повторності цих нових елементів. Якщо повторність недостатня, то значна частина нового матеріалу не буде засвоєна. Планомірність уведення нової лексики і забезпечення достатньої повторності досягається шляхом відповідних лексичних вправ.

На заняттях з української мови за фаховим спрямуванням нами використовуються навчальні тексти, невеликі за обсягом із частково усунутих мовними труднощами. У зв’язку з цим навчання професійного мовлення відбувається в процесі усвідомлення студентами відповідних спеціальностей структурних компонентів висловлювання відповідного жанру – моделі тексту. Це дає змогу розгортати й удосконалювати роботу з написання конспектів лекцій, рефератів, анотацій, інших жанрів письмових робіт, застосовуваних у навчанні у вищій школі.

Нам імпонує думка Н. Непійводи, яка зазначає: “Організуйте текст – і найменший нюанс вашої думки дійде до читача” [7, с. 57]. Дослі-

дниця вважає, що слід обов'язково ознайомлювати учнів з метатекстовими операторами – мовленнєвими конструкціями, що вживаються в текстах для переходу від однієї частини тексту до іншої, при узагальненні викладеного тощо.

Необхідно більш детально зупинитися на тому, як проходить робота з рекомендованими для занять навчальними текстами. Кожний текст забезпечений словником незнайомих термінів і виразів, при поясненні яких використовуються традиційні прийоми семантизації: переклад російською мовою, тлумачення, опис, підбір антонімів, синонімів тощо. Найбільш уживані конструкції наукового стилю мовлення для наочності виносяться в рамку. Система “питання – відповідь” дає змогу контролювати розуміння тексту. Лексичні і граматичні вправи (завдання), що додаються до тексту, дають можливість закріпити граматичні форми і лексичний матеріал.

Інакше кажучи, система вправ має бути не просто підбором вправ, нехай навіть і найефективніших, спрямованих на формування і розвиток тих чи інших навичок і вмінь. Кожна вправа системи є ланкою ланцюга або спіралі, має чітко означену мету, зорієнтовану на формування і розвиток тієї чи іншої навички або вміння, що є складовими важливого комунікативного вміння.

Значний обсяг і повторюваність мовного матеріалу сприяє ефективному його засвоєнню. Чим більший обсяг мови подається або відтворюється студентами, тим більше вони засвоюють. Різноманітні вправи також необхідні, оскільки вони дають можливість встановити міцний зворотний зв'язок зі студентами. Завдання в цьому випадку стандартизоване, що дає можливість отримати відносно достатні відповіді студентів з різними рівнями підготовленості. Використання різноманітних вправ не тільки гарантує, що більшість студентів у групі досягне результату від тренування, а й здійснює позитивний вплив на ставлення до предмета і мотивацію студентів, оскільки такі вправи зорієнтовані на успіх і забезпечують автономність навчання студентів.

Процес формування граматичних навичок з опорою на свідомість ми розуміємо як вироблення у студентів усвідомлюваного уявлення про сферу вживання, функції, способи утворення конкретних граматичних явищ наукового стилю української мови, тобто вироблення апарату управління граматичним діями. Далі має йти автоматизація свідомо контрольованих студентами граматичних операцій у процесі виконання різноманітних вправ для здобуття умінь і навичок професійного мовлення.

Наводимо як зразок скорочений навчальний текст та орієнтовні завдання до нього для студентів факультету інженерної екології міст.

МЕТАЛЛЫ ЛЕГЧЕ ВОДЫ

Можно ли металл резать ножом? И даже костяным, которым обычно разрезают страницы книг? Мята пальцами? Расплавить теплом руки? И, наконец, может ли металл плавать в воде?

На первый взгляд, вопросы эти кажутся странными. В жизни мы привыкли иметь дело с твердыми, тугоплавкими металлами... Однако су-

ществуют металлы мягкие, как воск, не тонущие в воде, плавящиеся от тепла руки.

При взаимодействии с водой они дают сильные щелочи. Поэтому их называют щелочными металлами. Это литий, натрий, калий, рубидий и цезий. Щелочные металлы очень активны. Поэтому их хранят в сосудах с керосином. Если же бросить в воду маленький кусочек, например, натрия, он превратится в сверкающий шарик и, как живой, забегает по воде. При этом большое количество металла может вызвать взрыв.

Следовательно, необычная активность щелочных металлов объясняется слабой связью единственного внешнего электрона с атомом. Три щелочных элемента – литий, натрий, калий – не тонут в воде. Удельный вес лития, например, почти в два раза легче воды.

/Из книги “Путешествие в страну элементов”/.

Завдання 1

1. Перекладіть текст українською мовою.
2. Визначте тематичну належність тексту.
3. Скажіть, студентам яких спеціальностей може бути адресований такий текст?
4. Визначте характер тексту (опис, розповідь, міркування, повідомлення, репортаж, викладення або монтаж різних структурних типів тексту: діалог із читачем тощо).
5. Визначте стиль тексту (суспільно-політичний, науковий, науково-популярний, документальний, інструктивний та їх варіанти).
6. Прогляньте зроблений переклад тексту (використовуйте прийоми оглядового читання) і визначте, чим цікавий текст для складання монологічного висловлювання за темою, за певним планом, із певною спрямованістю, орієнтацією на певного співрозмовника або певну аудиторію.
7. Сформулюйте головну думку тексту.

Завдання 2

1. Прогляньте зроблений переклад тексту і назвіть слова, що вживаються для узагальнення сказаного або вказують на підсумок, висновки.
2. Випишіть з тексту слова, що вказують на перехід від однієї закінченої думки до іншої.
3. Прогляньте текст і виберіть ключові слова для передачі його основного змісту.
4. Випишіть із тексту речення, що передають основний зміст тексту.
5. Складіть тези, що передають основні думки (основний зміст) тексту.
6. Відзначте уже відому вам і нову інформацію в тексті.

Завдання 3

1. Складіть письмовий переказ тексту. Виберіть для цього 7–8 речень, які передають основний зміст тексту. Додайте до них фрази мовленнєвого оформлення монологічного висловлювання.
2. Передайте основний зміст тексту. Використовуйте для цього заміни слів і перефразування.

3. Перекажіть викладену в тексті інформацію, додаючи відому вам раніше.

4. Складіть план монологічного висловлювання за визначеною темою (проблемою), добираючи до нього інформацію з тексту. Якщо інформації замало, доберіть із додаткових текстів.

Досвід проведеної роботи з використання текстів за фахом як навчального матеріалу на заняттях з української мови для формування професійного мовлення незмінно підвищує інтерес до предмета, сприяє накопиченню в активному словниковому запасі студентів термінологічної лексики, ознайомлює з найбільш характерними граматичними конструкціями наукового стилю мовлення. Студенти, не маючи навичок використання спеціальної лексики на початковому етапі навчання, достатньою мірою оволодівають лексико-граматичним матеріалом у кінці навчання, що створює передумови для ведення бесіди в професійному плані й умінь користуватися спеціальною науково-навчальною й виробничо-технічною літературою, тобто матеріали, що мають найбільш інформативну цінність для тих, хто навчається у ВНЗ з метою здобуття відповідної професії. Усвідомлення практичної необхідності предмета, що вивчається, і виникнення зацікавленості в його вивченні є вирішальними передумовами для досконалого оволодіння системою української мови в цілому.

Висновки. Можна зробити висновок, що реалізація сучасної концепції мовної освіти на основі професійно орієнтованого принципу дає змогу формувати лінгвістичну компетенцію в студентів, необхідну для здійснення професійного спілкування, забезпечує якісне навчання української мови і тим самим підвищує рівень підготовки майбутніх фахівців.

Література

1. Актуальные проблемы теории и практики нравственного воспитания студентов : межвуз. сб. / ред. кол. В.Т. Лисовский и др. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1978. – 205 с.
2. Вербицкий А.А. Формирование познавательной и профессиональной мотивации студентов / А.А. Вербицкий, Т.А. Платонова. – М. : НИИ ВШ, 1986. – 258 с.
3. Горошкіна О.М. Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю / О.М. Горошкіна. – Луганськ : Альма-матер, 2004. – 362 с.
4. Зимняя И.А. Педагогическая психология : учеб. для вузов / И.А. Зимняя. – 2-е изд., доп., испр. и перераб. – М. : Логос, 2002. – 384 с.
5. Зоммер Г. Типы письменных учебных текстов для развития говорения и письма / Г. Зоммер // Вопросы лингвистики и лингводидактики : материалы конф. – Краков : МАПРЯЛ, 1996. – 23–24 апр. – С. 223–228.
6. Мацько Л.І. Культура української мови : навч. посіб. / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К. : Академія, 2007. – 360 с.
7. Непийвода Н. Сам собі редактор: порадник з української мови / Н. Непийвода. – К. : Укр. книга, 1998. – 170 с.
8. Якобсон П.М. Психологические проблемы мотивации поведения человека / П.М. Якобсон. – М. : Просвещение, 1969. – 317 с.